

23.11.2018

EOAK/6270/2017

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Esittelijäneuvos Mikko Sarja

OPISKELIJOIDEN YHDENVERTAISUUS RUOKAILUN JÄRJESTÄMISESSÄ

1 KANTELU

Kantelija pyysi eduskunnan oikeusasiamiestä tutkimaan - - - ammattikorkeakoulun menettelyä asiassa, joka koski opiskelijoiden mahdollisuutta säännölliseen ruokailuun. Kantelun mukaan esimerkiksi syksyllä 2017 oli ollut neljän viikon jaksossa puolet päivistä sellaisia, ettei ruokailua ollut koko päivän aikana mahdollista toteuttaa asiallisesti. Tällä kantelija tarkoitti päiväsaikaan tapahtuvaa noin puolen tunnin ruokataukoa. Kantelijan mukaan asiallinen mahdollisuus ruokailuun opiskelupäivän aikana kuuluu opiskelijan hyvinvointia edistävään ja ylläpitävään toimintaan ja mahdollistaa lähtökohtaisesti kaikille tasa-arvoisen mahdollisuuden selviytyä koulupäivän haasteista turvallisesti kenenkään terveyden vaarantumatta. Kantelija viittasi terveydentilaansa, joka hänen mukaansa oli opettajien tiedossa.

2 SELVITYS, VASTINE JA LISÄKIRJEET

- - -

3 RATKAISU

3.1 Oikeusohjeet

3.1.1 Perustuslaki

Perustuslain 6 §:n 1 momentin mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä.

Säännös ilmaisee paitsi perinteisen vaatimuksen oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta myös ajatuksen tosiasiallisesta tasa-arvosta. Siihen sisältyy mielivallan kieltö ja vaatimus samanlaisesta kohtelusta samanlaisissa tapauksissa. Yhdenvertaisuussäännös ei kuitenkaan edellytä kaikkien kansalaisten kaikissa suhteissa samanlaista kohtelua, elleivät asiaan vaikuttavat olosuhteet ole samanlaisia. Yhdenvertaisuusnäkökohdilla on merkitystä niin myönnettäessä lailla kansalaisille etuja ja oikeuksia kuin asetettaessa heille velvollisuuksia. Toisaalta lainsäädännölle on ominaista, että se kohtelee tietyn hyväksyttävän yhteiskunnallisen intressin vuoksi ihmisiä eri tavoin edistääkseen muun muassa tosiasiallista tasa-arvoa (HE 309/1993 vp, s. 42–43).

Yleistä yhdenvertaisuussäännöstä täydentää perustuslain 6 §:n 2 momentin syrjintäkieltö, jonka mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Syrjintäsäännös koskee myös pelkkää erilliskohtelua. Siten yhtäläistenkin palvelujen tarjoaminen erikseen eri väestöryhmille syrjintäkiellossa mainitun perusteen mukaisesti on kiellettyä, jollei sitä voida jonkin hyväksyttävän syyn perusteella pitää määrättyssä tilanteessa oikeutettuna. Syrjintäkieltö koskee myös toimenpiteitä, jotka välillisesti johtavat syrjivään lopputulokseen. Tältä osin syrjinnän käsillä olo

arvioidaan menettelyn tosiasiallisten seurausten kannalta. Suosintaa tai jonkin yksilön tai ryhmän asettamista etuoikeutettuun asemaan pidetään säännöksen kieltämänä, jos se asiallisesti merkitsee toisiin kohdistuvaa syrjintää (HE 309/1993 vp, s. 44).

Perustuslain 16 §:n 2 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

Perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystyöpalvelut ja edistettävä väestön terveyttä.

3.1.2 Yhdenvertaisuuslaki

Yhdenvertaisuuslain 4 §:n 1 momentin mukaan viranomaisella tarkoitetaan tässä laissa valtion viranomaisia, kunnallisia viranomaisia, itsenäisiä julkisoikeudellisia laitoksia ja eduskunnan vi-rastoja sekä Ahvenanmaan maakunnan viranomaisia niiden soveltaessa valtakunnan lainsäädäntöön kuuluvia säädöksiä. Mitä viranomaisesta säädetään, sovelletaan myös muuhun julkista hallintotehtävää hoitavaan.

Lain 6 §:n 1 momentin mukaan koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava oppilaitoksen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituk-senmukaisia ja oikeasuhtaisia. Koulutuksen järjestäjän on 2 momentin mukaan huolehdittava siitä, että oppilaitoksella on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistä-miseksi.

Lain 8 §:n 1 momentin mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhe-suhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Syrjintä on kielletty riippumatta siitä, perustuuko se henkilöä itseään vai jotakuta toista koskevaan tosiseikkaan tai oletukseen. Saman pykälän 2 momentin mukaan välittömän ja välillisen syrjinnän lisäksi tässä laissa tarkoitettua syrjintää on häirintä, kohtuullis-ten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä.

Lain 9 §:n mukaan sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasial-lisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää.

Lain 10 §:n mukaan syrjintä on välitöntä, jos jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän syyn perus-teella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailu-kelpoisessa tilanteessa.

Säännöksen perusteluiden mukaan epäsuotuisalla kohtelulla viitataan sellaiseen menettelyyn, joko te-koon tai laiminlyöntiin, jolla menettelyn kohde asetetaan muihin nähden huonompaan asemaan. Kyse voi olla esimerkiksi rajoitusten, vaatimusten, rasitteiden tai velvoitteiden asettamisesta vain tietyille hen-kilölle tai henkilöryhmälle samoin kuin jonkin yleisesti saatavilla olevan etuuden, palvelun tai oikeuden epäämisestä tai rajoittamisesta. Syrjinnästä voi olla kyse esimerkiksi opettajan arvioidessa oppilaan suo-ritusta ankarammin tämän etnisen taustan vuoksi.

Säännös ei kuitenkaan edellytä, että jokaista on aina kohdeltava täsmälleen samalla tavalla. Syrjintäkiellosta ei esimerkiksi johdu elinkeinonharjoittajalle velvollisuutta tarjota palveluita kaikilla asiakkaiden käyttämällä kielillä. Syrjinnästä sen sijaan voi olla kyse, jos elinkeinonharjoittaja kieltäytyy palvelemasta henkilöä ylipäättään käytettävissään olevilla kielillä tämän äidinkielen vuoksi. Edelleen todetaan, että vaatimus tilanteiden vertailukelpoisuudesta viittaa siihen yleiseen periaatteeseen, että ihmisiä on kohdeltava samanlaisissa tapauksissa samalla tavalla. Jotta tilanteet olisivat vertailukelpoisia, tulee niiden olla rinnastettavissa toisiinsa oikeudellisesti merkityksellisten seikkojen osalta (HE 19/2014 vp, s. 70).

Lain 11 §:n 1 momentin mukaan erilainen kohtelu ei ole syrjintää, jos kohtelu perustuu lakiin ja sillä muutoin on hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia. Erilainen kohtelu on 2 momentin mukaan kuitenkin oikeutettua siinäkin tapauksessa, että kohtelun oikeuttamisperusteista ei ole säädetty, jos kohtelulla on perus- ja ihmisoikeuksien kannalta hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia. Tätä säännöstä ei mainitun momentin 1 kohdan mukaan kuitenkaan sovelleta, kun kyse on julkisen vallan käytöstä tai julkisen hallintotehtävän hoidosta.

Lain 13 §:n mukaan syrjintä on välillistä, jos näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa jonkun muita epäedullisempaan asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella, paitsi jos säännöllä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia.

Säännöksen perusteluiden mukaan ilmaisulla ”käytäntö” viitataan muun muassa siihen, miten esimerkiksi koulutus ja erilaiset palvelut sekä pääsy niihin on käytännössä järjestetty. Välilliselle syrjinnälle on ominaista näennäisen yhdenvertaisuus. Tällöin sääntö, peruste tai käytäntö ei nimenomaisesti aseta ketään huonompaan asemaan 8 §:n 1 momentissa mainitun henkilöön liittyvän syyn perusteella, mutta säännöllä, perusteella tai käytännöllä on tosiasiasa henkilöön liittyvään syyhyn perustuva syrjivä vaikutus. Välillinen syrjivyyden ilmenee usein siten, että johonkin tiettyyn ryhmään kuuluvien henkilöiden on vaikeampi täyttää jokin asetettu edellytys tai siten, että valitulla toteuttamistavalla on kielteisiä vaikutuksia nimenomaan ja vain heihin (HE 19/2014 vp, s. 77).

Lain 15 §:n 1 momentin mukaan viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palvelujen tarjoajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloisessakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen henkilö voi yhdenvertaisesti muiden kanssa asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita samoin kuin suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla. Mukautusten kohtuullisuutta arvioitaessa otetaan 2 momentin mukaan huomioon vammaisen ihmisen tarpeiden lisäksi 1 momentissa tarkoitettun toimijan koko, taloudellinen asema, toiminnan luonne ja laajuus sekä mukautusten arvioidut kustannukset ja mukautuksia varten saatavissa oleva tuki.

Säännöksen perusteluissa viitataan muun muassa YK:n vammaisyleissopimukseen, jonka mukaan kohtuullisilla mukautuksilla tarkoitetaan tarvittaessa yksittäistapauksissa toteutettavia tarpeellisia ja asianmukaisia muutoksia ja järjestelyjä, joilla ei aiheuteta suhteetonta tai kohtuutonta rasitetta ja joilla varmistetaan vammaisten ihmisten mahdollisuus nauttia tai käyttää kaikkia ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Kohtuulliset mukautukset on käsitteellisesti erotettava yleis- ja pysyväisluonteisista esteettömyystoimenpiteistä. Mukautusten tulee olla kulloisessakin tilanteessa tarvittavia. Mukautukset ovat luonteeltaan tapauskohtaisia ja niiden tulee vastata kyseisessä konkreettisessa tilanteessa vammaisen ihmisen tarpeisiin. Toimenpide on ”tarvittava” esimerkiksi silloin, kun jokin palvelu ei ole vammaisen ihmisen saatavilla muihin henkilöihin verrattuna vastaavalla tavalla ilman mukautusta. Sääntely ei edellytä, että olosuhteet, joissa esimerkiksi palveluja tarjotaan, ovat kohtuullisten mukautusten tekemisen jälkeen vammaisille ihmisille täsmälleen samanlaiset kuin muille asiakkaille. Olennaista on, että palvelut tulevat mukautuksilla vammaisten ihmisten saataville. Viimekätisen päätöksen siitä, miten tai millainen mukautus toteutetaan, tekee mukautuksiin velvoitettu toimija. Edelleen hallituksen esityksessä todetaan, että koulutuksen saa-

minen tulee tässä yhteydessä ymmärtää laajasti. Kohtuulliset mukautukset voivat siten olla tarpeen koulutukseen pääsemiseksi sekä koulutuksesta suoriutumiseksi samoin kuin etenemiseksi opinnoissa (HE 19/2014 vp, s. 79–80).

3.1.3 YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista

Sopimuksen 1 artiklan mukaan vammaisiin henkilöihin kuuluvat ne, joilla on muun muassa sellainen pitkäaikainen ruumiillinen vamma, jonka vuorovaikutus erilaisten esteiden kanssa voi estää heidän täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisensa yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Sopimuksen 24 artiklassa määritellään koulutukseen liittyvät oikeudet. Artiklan 2 c -kohdan mukaan sopimusosapuolet varmistavat, että vammaisia henkilöitä varten tehdään heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaiset kohtuulliset mukautukset.

3.1.4 Ammattikorkeakoululaki

Ammattikorkeakoululain 31 §:n 1 momentin mukaan opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Saman pykälän 2 momentin mukaan ammattikorkeakoulu voi hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut järjestysmääräykset, joilla edistetään sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä ammattikorkeakouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä.

3.2 Arviointi

Ammattikorkeakoululaissa ei erikseen säädetä opiskelijoiden oikeudesta ruokailuun tai ateriointitaukoihin eikä siten myöskään ateriataukojen pituudesta. On myös niin, että se, mitä pidetään riittävän mittaisena ateriointitaukona, voi vaihdella henkilöittäin: jollekin riittää hyvin lyhyt tauko, joku taas saattaa kaivata pitempääkin taukoa – joku taas ei kaipaa ateriataukoja lainkaan. Samoin riippuu henkilöstä, mikä ajankohta on aterioinnille otollisin. Lisäksi tämä ajankohta voi samankin henkilön kohdalla vaihdella päivittäin. Toisaalta voi olla henkilöitä, jotka syystä tai toisesta joutuvat noudattamaan tai haluavat noudattaa säännöllisiä ateria-aikoja.

Käytettävissäni olleesta aineistosta ilmenee ammattikorkeakoululla sinänsä olleen pyrkimys opetuksen järjestämiseen niin, että opiskelijoilla olisi riittävät ateriatauot. Oikeusasiamiehen lailisuusvalvonnan keinoin ei ole otettavissa kantaa siihen, mikä yleisesti ottaen olisi asianmukainen ateriatauon pituus tai ajankohta ammattikorkeakoulutuksessa. Asiaa on kuitenkin mahdollista arvioida yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Yhdenvertaisuuslain mukaan syrjintä on välitöntä, jos jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän syyn, kuten terveydentilan, perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta kohdellaan vertailukelpoisessa tilanteessa. Erilainen kohtelu ei kuitenkaan ole syrjintää, jos kohtelu perustuu lakiin ja sillä muutoin on hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia. Välillisestä syrjinnästä taas on kyse, jos näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa jonkun muita epäedullisempaan asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella, paitsi jos säännöllä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia. Syrjintää on myös kohtuullisten mukautusten epääminen.

Totean, että tapauksen olosuhteissa ei käsitykseni mukaan ole kyse välittömästä syrjinnästä, koska kantelijalta ei käytettävissäni olleen aineiston perusteella ole evätyä ateriointimahdollisuutta nimenomaan hänen henkilöönsä liittyvästä syystä, kuten hänen terveydentilastaan johtuen.

Välillisen syrjinnän näkökulmasta arvioin asiaa seuraavasti.

Asiakirjoista ilmenee, että kantelijan oltua ammattikorkeakouluun yhteydessä toimenpiteisiin tilanteen parantamiseksi oli ryhdytty, eivätkä kantelijan opiskelijatoverit olleet ilmaisseet tyytymättömyyttä asiaan. Kantelija sen sijaan on kiistänyt parannusta tapahtuneen ja vedonnut – ammattikorkeakoulun annettua selvityksensä – lisäaineistona toimittamiinsa lukujärjestyksiin. Kantelija ei saadun selvityksen mukaan ollut itse enää osallistunut opetukseen. Kantelija puolestaan on kertonut perehtyneensä sähköisessä järjestelmässä julkaistuihin lukujärjestyksiin ja muodostaneen tätä kautta käsityksensä ateriointitaukojen puutteista. Hän ei siten itsekään ole väittänyt osallistuneensa noina aikoina opetukseen.

Kantelijan toimittamien lukujärjestysten ja hänen niistä laatimiensa selitysten perusteella vaikuttaa sinänsä siltä, että taukoja ei välttämättä aina ole ollut päivittäin ainakaan tavanomaiseen lounasaikaan eli puolen päivän aikoihin tai ne ovat olleet verraten lyhyitä. Toisaalta tämä ei mielestäni kuitenkaan automaattisesti vielä kerro siitä, miten taukoja mahdollisesti oli tosiasiallisesti järjestetty kyseisten päivien aikana. Ateriataukoja on nimittäin ennalta ilmoitetusta lukujärjestyksestä poiketen saatettu selvityksen mukaan järjestää joustavasti ja opiskelijaryhmän kanssa sopien, mihin kantelijakin on lisäkirjeessään 9.7.2018 viitannut, joskin toisesta näkökulmasta. Tähän nähden ja kun saamani selvityksen mukaan opintoihin osallistuneet kantelijan kanssaopiskelijat eivät olleet pitäneet tilannetta ongelmallisena, en ole katsonut aiheelliseksi erikseen selvittää ammattikorkeakoulun kantaa näihin kantelijan toimittamiin lukujärjestyksiin.

Toisaalta totean, että se, että muut opiskelijat eivät olleet antaneet ateriataukojen pituudesta kielteistä palautetta, ei vielä sinänsä osoita tai merkitse, että tilanne olisi kantelijan näkökulmasta asianmukainen. Kantelija on tuonut esiin, että ateriataukoja ei opetuspäivien aikana joko ole ollut lainkaan tai ne ovat olleet hänen kohdallaan liian lyhyitä asianmukaisen aterioinnin mahdollistamiseksi. Kantelija on kertonut terveydentilastaan ja hänelle suoritetuista lääketieteellisistä toimenpiteistä. Edelleen kantelija on kertonut, että opettajat ovat olleet tietoisia hänen terveydentilastaan. Totean myös, että tämä seikka on viimeistään nyt kantelun käsittelyn myötä tullut ammattikorkeakoulun tietoon ainakin yleisellä tasolla.

Edellä todetun perusteella tapauksen olosuhteissa voi käsitykseni mukaan olla kyse välillisestä syrjinnästä, jos ruokatauko sinänsä on olemassa kaikille opiskelijoille samanpituisena – ja tästä näkökulmasta kaikkia siten kohdellaan näennäisesti yhdenvertaisella tavalla – mutta ruokatauon pituus tai muu järjestämisen tapa tosiasiallisesti kuitenkin johtaa yksittäisen opiskelijan kohdalla hänen henkilökohtaisista olosuhteistaan johtuen epäedulliseen lopputulokseen, joka voi olla esimerkiksi se, ettei hän ennätä joko lainkaan aterioita tai ateriointi tuossa ennalta yhteisesti määritellyssä aikataulussa aiheuttaa hänelle terveydellisiä ongelmia.

Kantelijan kertoman perusteella hänen terveydentilansa, jota hän on vastineessaan yksilöinyt, edellyttäisi tietynlaista ruokailumahdollisuutta. YK:n vammaisyleissopimuksen määritelmän mukaisesti vammaisuus tulee nähdä henkilön vammasta tai sairaudesta aiheutuvan toimintarajoitteen ja yhteiskunnan välisenä suhteena. Tämän perusteella kantelijan kohdalla voisi käsitykseni mukaan olla kyseessä yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä ja YK:n vammaisyleissopimuksen 24 artiklassa tarkoitettu vammaisuus tai vamma, jonka perusteella asiassa saattaisi olla aiheellista arvioida kohtuullisten mukautusten toteuttamista. Merkityksellistä arvioinnissa on, onko vamma sellainen, että se voi estää henkilön täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan – tässä tapauksessa koulutukseen ja opiskelijayhteisöön – yhdenvertaisesti muiden kanssa.

Yhdenvertaisuuslain näkökulmasta toimenpidettä voidaan tapauksen olosuhteissa pitää ”tarvittavana”, jos mahdollisuus ateriointiin ei tosiasiallisesti ole kantelijan saatavilla muihin opiskelijoihin verrattuna vastaavalla tavalla ilman mukautusta. Olennaista asiassa on siten se, miten

kantelijalle voidaan hänen olosuhteisiinsa nähden turvata riittävä mahdollisuus ateriointiin ope-
tuspäivien aikana niin, ettei hänen tästä syystä tarvitse jättää opintojaan väliin tai luopua niistä,
kuten kantelija on kertomansa mukaan joutunut tekemään.

Käytettävissäni olleesta aineistosta ei ilmene, onko ammattikorkeakoulu arvioinut asiaa nimen-
omaan edellä todetusta näkökulmasta ja jos on, mihin tämä arvio on johtanut. Vaikuttaa kuiten-
kin vahvasti siltä, että ateriointiaikoja on arvioitu lähinnä vain yleisenä kaikkia opiskelijoita kos-
kevana kysymyksenä, ei tapauskohtaisesti kantelijan osalta. Toisaalta tiedossani ei ole myös-
kään se, mitä tietoja terveydentilastaan kantelija tarkkaan ottaen on saattanut ammattikorkea-
koulun tietoon ja onko hän nimenomaisesti pyytänyt kohtuullisia mukautuksia aterioinnin suh-
teen.

4 TOIMENPITEET

Ottaen huomioon sen, mitä olen edellä kohdassa 3.2 todennut välillisestä syrjinnästä tapauksen
olosuhteissa ja sen, että myös kohtuullisten mukautusten epääminen on yhdenvertaisuuslaissa
kiellettyä syrjintää, esitän tässä vaiheessa enempiin toimenpiteisiin ryhtymättä, että ammattikor-
keakoulu arvioisi asiaa edellä kohdassa 3.2 esiin tuomistani lähtökohdista ja pyrkisi yhteistyössä
kantelijan kanssa pääsemään sellaiseen ateriointia koskevaan ratkaisuun, joka mahdollistaisi
kantelijan opintoihin osallistumisen ja opintojen etenemisen hänen terveydentilansa tapauskoh-
teisesti huomioon ottavalla tavalla. Koska mukautusten käytännön arvioiminen yksittäistapauk-
sessa kuuluu koulutuksen järjestäjän velvollisuuksiin, en nyt ota mahdollisten mukautusten yk-
sityiskohtiin enemmälti kantaa.

Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni - - - ammattikorkeakoulun reh-
torille ja pyydän häntä ilmoittamaan toimenpiteistään asiassa 31.12.2018 mennessä.

*Ammattikorkeakoulu ilmoitti toteuttavansa kantelijan kohdalla kohtuulliset mukautukset ruokailun
suhteen.*